

KUR'ANİ KONU, KAVRAM VE SURE TEFSİRİNE METODİK BİR YAKLAŞIM

Şehmus DEMİR (*)
Hasan YILMAZ (**)

ÖZET

Bu makale, Kur'anî konu, kavram ve sure tefsirine metodik bir yaklaşımı konu edinmektedir. İncelemenin hedefi, günümüzde gelişen bir yöntem olarak, konulu tefsir yönteminin ortaya çıkışını, tanımını, çeşitlerini, araştırma yöntemlerini ve metodik ilkelerini ortaya koymak, ayrıca konulu tefsir yönteminin günümüzde Kur'an'ın anlaşılması ve yorumlanması sürecine sağlayacağı açılım, katkı ve dinamizmi belirlemektir.

Son tahlilde, konulu tefsir yönteminin çağdaş Kur'an yorumunda yararlı bir yöntem olduğu sonucuna ulaştık.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Konulu Tefsir, Kavram, Sure, Bütünlük.

A Methodical Approach to Interpretation of Koranic Theme, Concepts and Surahs

ABSTRACT

This article deals with a methodical approach to interpretation of Koranic subjects, concepts and surahs. The purpose of this study is to explain the emergence, definition, types, research methods and methodical principles of subject-based interpretation, which is a new developing method of our time, and further to determine the new horizons, contribution and dynamism which the subject-based interpretation method will bring to understanding and interpretation of the Koran today.

In the final analysis, we found out that the subject-based interpretation method is a usefull tool in the contemporary Koranic interpretation.

Key Words: Koran; Subject-Based Interpretation; Concept; Integrity.

*) Dr., (e-posta: sehmus.demir@mynet.com)

**) Okutman, Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi. (e-mail: hasyil@hotmail.com)

Giriş:

Kur'an'ın nasıl anlaşılması gerektiği ile ilgili soru(n)ların varlığı, Kur'an'ın yorumlanması konusunu gündeme getirmiştir. Bu bağlamda, ilahi kelamın anlam ve yorumu her zaman temel konulardan biri olmuştur ve olmaya devam etmektedir. Zira Kur'an, arştan arza uzatılmış bir habl-i metin olup, insanlığı hidayete eristirecek prensipleri içeren bir kitaptır. Bu nedenle, Kur'an'ın anlaşılabilmesi için yorum, kaçınılmaz bir gerekliliktir.

Günümüzde Kur'an'ın anlaşılması ile ilgili mevcut problemleri dil, bilgi ve yöntem¹ ekseninde değerlendirmek mümkündür. Bu problemlerin her biri mahiyetleri ile birlikte ele alınıp derinliğine analiz edilerek, Kur'an'ın anlaşılması yönündeki müsbet ve menfi yönleri ortaya konulmalıdır. Zira dini metnin anlaşılıp yorumlanması sürecinde kullanılan yöntem(ler)in belirleyici oluşu kesintisiz bir süreç olarak devam edecektir. Bu çerçevede yorumun dinamizmi ya da durağanlığı da tefsir ya da yorum tekniklerine getirilecek katkı ve açılımlarla ve farklı yaklaşımlarla doğrudan bağlantılı olacaktır².

Kur'an'ın anlaşılmasında olumlu ve açılımlı katkıları olan ve vazgeçilemeyecek bir yorum metodu olarak kavram ve konu tefsirinden istifade etmekle birlikte, bu yöntemin eksikliğini giderecek ve metodik temellerini ortaya koyacak nitelikte teorik çalışmalara ihtiyaç bulunmaktadır. Zira, Kur'ani kavram ve konu tefsiri çalışmalarında yöntem açısından günümüzde ihmal edilen veya eksik bırakılan bazı yönlerin bulunduğu bir gerçektir. Pratikte yaygınlık kazanan bu tarz tefsir metodunun teorik çerçevesinin yeterince ortaya konulduğunu ifade etmek ise oldukça zor görünmektedir³.

Bu çalışmada, Kur'an'ın anlaşılması ve yorumlanması bağlamında geliştirilen yeni yöntem arayışlarına bir örnekleme olmak üzere, günümüzde yaygınlık kazanan Kur'ani konu, kavram ve sure tefsirinin temel ilkeleri, araştırma yöntemleri, yoruma sağladığı katkılar ve günümüzde eksik bırakılan veya üzerinde yeterli düzeyde yoğunlaşmayan yönleri üzerinde metodik açıdan duracağız.

Geleneksel tefsir çalışmaları, genelde Kur'an'ın kelime ve ifadelerini açıklayan, onun dili ve anlatım tarzı, üslubunun özellikleri⁴ üzerinde duran çabalara ağırlık vermiş-

- 1) Günümüzde Kur'an'ın anlaşılması ile ilgili sorunları dil, bilgi ve yöntem problemine hasreden ve dil problemini derinliğine analiz eden bir çalışma için bk. Kırca, Celal, "Kur'an'ı Anlamada Dil Problemi", *Kur'an Mesajı*, 1998/9, s. 34.
- 2) Kılıç, Sadık, "Nesnellikle Öznellik Arasında Yorum", *İslami Araştırmalar*, 1996/1-4, s. 103.
- 3) Güngör, Mevlüt, "Tefsirde Konulu Tefsir Metodu", *Kur'an Araştırmaları 1*, Kur'an Kitaplığı Yay., İstanbul 1995, s. 11-12; Güven, Şahin, *Konulu Tefsir Metodu*, Şura Yay., İstanbul 2001, s. 18.
- 4) Bk. Şarkavi, İffet Muhammed, *el-Fikru'd-Dini fi Muvaceheti'l-Asr*, Daru'l-Avde, Beyrut 1979, s. 293 vd.; Şerif, Muhammed İbrahim, *İtticahatu't-Teccid fi Tefsiri'l-Kur'ani'l-Kerim fi Mısır*, Daru't-Turas, Kahire 1982, s. 489-492; es-Sabbağ, Muhammed b. Lutfi, *Lemehat fi Ulumi'l-Kur'an ve İtticahatu't-Tefsir*, el-Mektebu'l-İslami, Beyrut 1990, s. 219 vd.; Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usulü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1989, s. 159-161, 163-165; 182-185; a.m.f., *Tefsir Tarihi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 1988, I, 269-302; Albayrak, Halis, *Tefsir Usulü*, Şule Yay., İstanbul 1998, s. 102-104; Jansen, J.J.G., *Kur'an'a Bilimsel - Filolojik - Pratik Yaklaşımlar*, çev. Halilrahman Açar, Fecr Yay., Ankara 1993, s. 105 vd.

tir. Binaenaleyh, tefsir metodolojisi, daha çok Kur'an ayetlerini cümlelere ve kelimele- re bölerek, parçacı bir yaklaşımla açıklamayı, lengüistik analizlerle, kelime ve ifadelerin inceliklerini ortaya koymayı hedef edinmiştir. Bu açıdan söz konusu çalışmaların genel karakteristik niteliğinin 'metin çözümlemesi⁵ / lengüistik analiz' olduğunu belirtmek mümkündür.

Konulu tefsir yönteminin ne olduğuna dair yapılan pek çok tanım içerisinde ortak noktalar bulunmakla birlikte, farklılıkların da bulunduğu bir gerçektir. Burada, yapılan farklı tanımlar içerisinde, metodolojik açıdan önemli gördüğümüz, bütüncül yaklaşımı vurgulaması açısından metodik unsurlara ağırlık veren bir tanıma yer vermekle yetinme- miz doğru olacaktır.

Buna göre konulu tefsir; Kur'an'da pekçok surede değişik ayetlerde yer alan bir kav- ram ya da konuyu Kur'an bütünlüğü içerisinde bir araya getirerek bütüncül bir bakış açı- sıyla, ilgili ayetlerin mümkün olduğu ölçüde, nüzul sırasını, ayetin ait olduğu bağlamı (sibak - siyakıyla alakası) ve ilgili kavram ya da konu ile ilgisi bulunan diğer bağlantı unsurlarını, eş anlamlılarını, karşıt anlamlılarını, nüzul sürecindeki tedricilik boyutunu ve Kur'ani tebliğin gelişim sürecini göz önünde bulundurarak, Kur'an'ın ilgili kavram ya da konuyla ilgili insanlığa vermek istediği küllî dünya görüşünü anlama ve yorumla- ma etkinliği olarak tanımlamak mümkündür⁶.

Bu bağlamda, konulu tefsir araştırmalarını üç kısımda mütalaa etmek, büyük önem arz etmektedir. Konulu tefsir yönteminde önemli gördüğümüz ve özellikle üzerinde vur- guda bulunulması gereken üçlü ayırımı şu şekilde ifade etmek mümkündür:

1. Kur'an bütünlüğü içinde kelime ve ifadelere yönelik kavram - konulu tefsir

Günümüzde konulu tefsir metodu geleneğine bağlı kalınarak yapılan araştırmalarda, ilgili konuların kavramsal çerçevesine gerekli vurgunun yapılmadığını belirtebiliriz. Zi- ra araştırmalarda, konunun kavramsal boyutuna ağırlık vermekten çok, araştırılan konu ve ilgili disiplinlere yer verilmektedir. Metodik açıdan bir yöntem eksikliğine indirgeye-

5) John Burton, "Law and Exegesis: The penalty For Adultery in Islam" dan naklen, Paçacı, Mehmet, "Anlama (Fık) Usulüne Dair", *İslami Araştırmalar*, 1995/2, s. 85; Ayrıca bk. Fazlur Rahman, "Kur'an'ı Yorumlama", çev. Osman Taştan, *İslami Araştırmalar*, 1987/5, s. 100.

6) Benzer ve farklı tanımlar için bk. Huli, Emin, *Kur'an Tefsirinde Yeni Bir Metod*, çev. Mevlüt Gün- gör, Kur'an Kitaplığı Yay., İstanbul 1995, s. 70, 74-75, 76 vd.; Şarkavi, s. 348 vd.; Şerif, s. 452,611,717; Aişe Abdurrahman, *et-Tefsiru'l-Beyani li'l-Kur'ani'l-Kerim*, Daru'l-Mearif, Kahire 1966, I, 14-15; a.mlf., *el-İ'cazu'l-Beyani li'l-Kur'an*, Daru'l-Mearif, Kahire 1984, s. 11; Hicazi, Muhammed Mahmud, *el-Vahdetu'l-Mevduiyye fi'l-Kur'ani'l-Kerim*, Daru'l-Kutubi'l-Hadis, Kahire 1970, s. 402-403; Halidi, Salah Abdulfettah, *et-Tefsir ve'r-Te'vil fi'l-Kur'an*, - *et-Tefsiru'l-Mevdui li Mustalahati'l-Kur'an*-, Daru'n-Nefais, Ürdün 1996, s. 14-15; Müslim, Mustafa, *Kur'an Çalışmalarında Yöntem*, çev. Salih Özer, Fecr Yay., Ankara 1993, s. 25-27, 45-51; Güngör, s.12; Kırca, Celal, *İlimler ve Yorumlar Açısından Kur'an'a Yönelişler*, Tuğra Neşriyat, İstanbul ts.. s. 290-291; Şimşek, M. Sait, *Günümüz Tefsir Problemleri*, Kitap Dünyası Yay., Konya ts., s. 137; Dumlu, Ömer, *İbn Tey- miye ve Konulu Tefsir*, Anadolu Yay., İzmir 1999, s. 53-55; Jansen, s. 105 vd.; Hanefi, Hasan, "Ko- nulu Kur'an Tefsiri Metodu", çev. Sönmez Kutlu, *İslami Araştırmalar*, 1996/1-4, s. 158,161.

bileceğimiz bu olumsuzluğu aşmak amacıyla, kavramlara gerekli önem verilmeli, böylece konulu tefsir yönteminin daha güçlü ve sistematik bir konuma getirilebilmesi için zemin hazırlanmalıdır.

Bu çerçevede, yapılacak konulu tefsir çalışmalarında, ilgili konunun araştırılmasına geçmeden önce, konunun kavramsal yönü incelenmelidir. Kelimeler⁷, ifadeler⁸, esas / temel ve izafi / yan anlamları⁹ açısından geniş bir etimolojik ve semantik analize tabi tutulmalıdır. İlgili kavramın kök anlamı ile semantik bağı, tarihsel süreç içerisinde kazandığı ya da kaybettiği anlam katmanları, anlam açısından yakınlığı ve karşıtlığı bulunan, eş anlamlı ve zıt anlamlı kavramlarla anlam ilgisine yer verilmelidir.

Araştırılan kavramın semantik alanı; Kur'an kelime ve ifadelerinin anlam alanlarını ortaya koyan kelime ve terim sözlüklerinden, mufredatu elfazi'l-Kur'an, ğaribu'l-Kur'an, me'ani'l-Kur'an, mecazu'l-Kur'an ve benzeri dile ve kelimelere ağırlık veren klasik ve çağdaş tefsir külliyatından, vücut ve nezaire dair yazılan eserlerden, İslam tefsir geleneğinde geliştirilen diğer yöntemlerden, İslam düşüncesindeki klasik mantık, fıkıh usulü ve belâğat / beyan ilimlerinden ve çağdaş dilbilim (/lengüistik), anlambilim (/semantik), kökenbilim (/etimoloji) ve anlama ve yorumlamaya yönelik sosyal bilimlerden, özellikle de çağdaş yorum bilim (/hermeneutik) yöntemlerinden azami ölçüde istifade ederek, eş - zamanlı ve art - zamanlı¹⁰ bir yaklaşımla açık bir şekilde ortaya konulmalıdır.

- 7) Kelime analizinin konulu tefsir yöntemindeki yeri ve önemi ile ilgili geniş bilgi için bk. Huli, s. 84-88; Krş. Albayrak, *Tefsir Usulü*, s. 143-145.
- 8) İfade / terkip analizinin konulu tefsir yöntemindeki yeri ve önemi ile ilgili geniş bilgi için bk. Huli, s. 89-90; Krş. Albayrak, *Tefsir Usulü*, s. 145-147.
- 9) Kelimelerin bir temel / esas (basic) ve bir de izafi / yan (relational) anlamları bulunmaktadır. Esas anlam, kelimenin bir münasebet sistemi içerisinde, başka bir ifadeyle, ilgili diğer kelime öbekleriyle anlam ilişkisine girmeden önce, kelimenin etimolojik bünyesinde her zaman var olan, taşıdığı temel anlamdır; İzafi anlam ise, kelimenin bir münasebet sistemi içerisinde, diğer kelimelerle kurduğu anlam ilişkisinden doğan, ait olduğu bağlamda kazandığı yan anlam(lar)dır. Geniş bilgi için bk. Ullmann, Stephen, *Semantics -an Introduction to the Science of Meaning-*, Basil Blackwell, New York 1964, s. 54-55; Izutsu, Toshihiko, *God and Man in the Koran -Semantics of the Koranic Weltanschauung-*, The Keio Institute of Cultural and Linguistic Studies, Tokyo 1964, s. 18-20; Palmer, F.R., *Semantik -Yeni Bir Anlambilim Projesi-*, çev. Ramazan Ertürk, Kitabiyat, Ankara 2001, s. 15,48; Guiraud, Pierre, *Anlambilim*, çev. Berke Vardar, Multilingual Yay., İstanbul 1999, s. 42; Aksan, Doğan, *Anlambilimi ve Türk Anlambilimi*, AÜDTCF. Yay., Ankara 1971, s. 55,59-60; Vardar, Berke ve diğerleri, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, ABC Kitabevi Yay., İstanbul 1998, s. 224.
- 10) Çağdaş dilbilim ve anlambilimde iki araştırma yöntemi bulunmaktadır. Eş - zamanlı (/senkronik) yöntem: Durgun / yatay anlambilim diye de tanımlanabilecek olan bu yaklaşıma göre sadece belirli bir zaman kesitiyle sınırlı olarak yapılan statik dil analizidir. Art - zamanlı (/diyakronik) yöntem: Gelişmeli / dikey anlambilim diye de tanımlanabilecek olan bu yaklaşıma göre; eş - zamanlı yöntemde olduğu gibi belirli bir zaman kesitiyle sınırlamadan, tarihsel süreç içerisinde, farklı zaman periyotlarında yapılan dinamik dil analizidir. Geniş bilgi için bk. Izutsu, s. 36-38; Pei, Mario, *Glossary of Linguistic Terminology*, Anchor Books, New York 1966, s. 66-67, 270; Palmer, s. 22-26; Üçok, Necip, *Genel Dilbilim*, AÜDTCF. Yay., Ankara 1947, s. 148-150; Aksan, *Anlambilimi ve Türk Anlambilimi*, s. 15 vd., 115 vd.; a.mlf., *Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileriyle Dilbilim)*, TDK. Yay., Ankara 1998, I, 37-38; Vardar ve diğerleri, s. 27,99.

İlgili Kur'ani ifade ve konuların seçiminde Kur'an'ın genel hedefi ve insanlığa vermek istediği dünya görüşü göz önünde bulundurularak, öncelikle, Kur'an mesajının üzerinde odaklaştığı anahtar ve odak terimler / konular analiz edilmelidir. Bu bağlamda, Kur'an kelime ve ifadelerine yönelik kavram analizleri ve konu çalışmalarının, İslam dünyasında giderek artan bir ilgiyle yapıldığını ifade etmek mümkündür. Sözelimi, Kur'an'da iman, İslam, din, ihsan, salih amel, takva, sünnetullah, ma'ruf ve münker, dua, ibadet, adalet, birr, kalp, sevgi, hikmet, ilim ve cehalet, hidayet ve dalalet, zaman, sabır, kavm, nifak, günah, azap, şirk, küfür, zulüm, inanç ve davranışlar, sosyal gruplar, insan, dünya ve ahiret gibi kavramlarla ilgili araştırmaları, kavramsal boyuta ağırlık veren konulu tefsir metoduna göre yapılmış çalışmalar olarak değerlendirmek mümkündür.

2. Kur'an bütünlüğü içinde konulara yönelik, konu konulu tefsir

Konulu tefsir yöntemi adlandırmasına en uygun diye nitelendirilebilecek olan tefsir tarzını, inceleyeceğimiz bu başlık oluşturmaktadır. Zira, konu başlığından da anlaşılacağı üzere, konulu tefsir; Kur'an'ın dünya görüşünün oluşmasında önemli bir yere sahip olan öncelikli konuların tespit edilmesi, Kur'an bütünlüğü içerisinde konu ile ilgili bütün ayetlerin bir araya getirilmesi ve ayetlerin ait olduğu tarihsel ve toplumsal bağlamların (sebeb-i nüzullerin) kronolojik sıraya tabi tutulması yoluyla Kur'ani verilerin incelenmesine denir.

Bu yöntemde, konu ile ilgili kavramsal boyutun, bir önceki başlıkta önemine vurguda bulunulan kavramsal tahlil (semantik analiz) yönteminin uygulanmasıyla tahlil edilmesi, bunun yanında geleneksel ve çağdaş tefsir külliyatının taranması ve doğa ve insan bilimlerine ait disiplinlerin ulaştığı verilerden de faydalanılması büyük önem arz etmektedir. Böylece ele alınan konu, konulu tefsir yöntemi uygulanarak analiz edilir ve Yüce Allah'ın o konu ile ilgili vermek istediği mesajı / muradı çok boyutlu olarak, pratik bir tarzda ortaya konulmaya çalışılır.

Konu - konulu tefsir yönteminde Kur'an'ın genel bütünlüğüne (Kur'ani genel siyak)¹¹ ve ayetlerin içerisinde yer aldığı özel bütünlüğe (Kur'ani özel siyak)¹², Kur'an'ın konularına göre tertibine, ilgili ayetlerin kronolojik nüzul seyrine, Kur'an'ın incelenen konu ile ilgili ifadelerinin üslub özelliklerine ve edebi / beyani inceliklere gereken önemin verilmesi, konunun yorumlanması sürecine büyük katkı sağlayacaktır.

11) Aişe Abdurrahman, *et-Tefsiru'l-Beyani*, I, 14; Albayrak, Halis, *Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine*, Şule Yay., İstanbul 1993, s. 47-48.

12) Bk. İbn Kesir, Ebu'l-Fida İsmail, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, Daru Kahraman, İstanbul 1984, I, 12-13; Fazlur Rahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, çev. Alparslan Açıkgeçenç, Ankara Okulu Yay., Ankara 1999, s. 21-22; a. mlf., "Kur'an'ı Yorumlama", s. 100; Albayrak, *Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine*, s. 46-47; Rickman, H.P., *Anlama ve İnsan Bilimleri*, çev. Mehmet Dağ, Etüt Yay. Samsun 2000, s. 18, 119; Ünver, Mustafa, *Kur'an'ı Anlamada Siyakın Rolü*, Sidre Yay., Ankara 1996, s. 110, 113, 116.

Konu - konulu tefsir yönteminin geleneksel tefsir metodolojisinden ayrıştığı çeşitli hususların bulunduğunu ifade etmek mümkündür. Geleneksel tefsir yönteminde Kur'an, konularına göre değil, ilk sureden başlayıp son sureye (Fatiha - Nas) kadar ayet ayet tefsir edilmektedir. Konulu tefsirde ise, Kur'an, bir bütün olarak, konularına göre, sistemli bir şekilde ele alınmakta ve ayetler, kronolojik nüzul seyrine¹³, tenzil sürecinin tedriciliğine, Kur'ani genel ve özel siyaka göre yorumlanmaktadır.

Konu - konulu tefsir yönteminin yukarıda ifade edilen özellikleriyle birlikte, geleneksel tefsir yöntemini tamamlayıcı, sistemleştirici, bütünleştirici ve pratikleştirici bir niteliğe sahip olduğunu ifade etmek mümkündür.

Bu bağlamda, konulu tefsir yöntemi, Kur'an'la yaşanan realite / olgu arasında bağlantı kurarak, nass - olgu bütünlüğünden hareketle nassı okuma çabasıdır. Başka bir ifadeyle, vahiy, akıl ve tabiat arasındaki özdeşlik bağıntısını ortaya koyma faaliyetidir. Buna göre, nassların analizi ve sentezi yapılarak parça - bütün ilişkisi kurulmakta, bütün hem parçalara ayrılarak sunulmakta, hem de parçalar kendi bütünlüğü içerisinde sunulmaktadır. Böylece konunun parçalar halindeki görünümünü, parçadan bütüne gitmekle bir araya getirerek, uyumlu ve bütüncül bir dünya görüşü ortaya konulmaktadır¹⁴.

Konu - konulu tefsir çeşidinin araştırma yöntemini şu şekilde belirlemek mümkündür: Araştırmacı, öncelikle, Kur'an'ın değişik surelerinde ve çeşitli beyan incelikleriyle değiştiği, kimi kez tekrarladığı ve dünya görüşünü ortaya koyduğu önemli bir konuyu belirlemelidir. Zira konulu tefsir yönteminde konuyu belirlemek, oldukça önemli bir husustur. Sonrasında, ilgili konuyu, Kur'an bütünlüğü içerisinde araştırmaya başlayarak, ilgili ayetleri bir araya getirmeli ve konunun alt unsurlarını bir araya getirilen ayetler ışığında tespit etmelidir. Böylelikle konuyu bir takım ana bölümlere, yan bölümlere ve alt inceleme konularına ayırmayı planlamalıdır.

Konu - konulu tefsir araştırmalarına; *dünya, yeryüzü, gökyüzü, denizler, çevre, dağlar, nehirler, hayvanlar ve bitkiler* gibi, insanı çevreleyen evrenle ilgili konular; *yaratılışı, duyguları, inançları, aile yapısı* ve benzeri çeşitli yönleriyle insanla ilgili konular; yine, *bireyin içinde yaşadığı ailevi ve toplumsal ilişkilerden başlanarak, devletler arası ilişkilere, ekonomik hususlara, savaş ve barış ilkelerine, Allah'a davete ve geçmiş toplumların hayatlarından (kıssa) alınacak yol gösterici ibretlere, ölüm ve ölüm ötesi hayata, cennet ve cennetliklere, cehennem ve cehennemliklere, nimet ve azaba varıncaya* dek bu ve benzeri Kur'an'da yer alan çok geniş yelpazedeki bütün önemli konuları, konulu tefsir örnekleri olarak göstermek mümkündür.

Bu bağlamda, *Kur'an'da uluhiyyet, sünnetullah, peygamberlik ve peygamberler, inanç, iman, inkar, nifak, küfür, günah ve şer problemi, Yahudiler ve Hristiyanlar, şirk ve müşrik toplum, hidayet ve dalalet, ma'ruf ve münker, salah, Allah - insan, insan - insan,*

13) Güngör, s. 12; Şimşek, s. 126-128.

14) Hanefi, s. 158.

*insan - meta' / eşya, insan - ğayb, insan - çevre ilişkisi, ibadet, vahiy, dua, ahlak, kadın, kevnî ayetler, rızık ve rızık meselesi, aile ve toplumla ilgili görgü kuralları*¹⁵ ve benzeri burada değinilemeyecek kadar çok olan araştırmaları, konu - konulu tefsir yöntemine göre yapılmış tefsir örnekleri olarak ifade etmek mümkündür.

3. Kur'an bütünlüğü içinde surelere yönelik, sure - konulu tefsir

Konu - konulu tefsir yönteminin ana eksenini oluşturmakla beraber, kapsamı ona oranla daha sınırlı olan sure - konulu tefsir türünde, Kur'an'daki sadece bir tek sure, ana konuları ve temel hedefleri¹⁶ ile birlikte ele alınıp, incelenen surenin Kur'an bütünlüğü içerisindeki yeri ve önemi ortaya konulmaya çalışılır.

Bu tür konulu tefsirde, öncelikli olarak, Kur'an surelerinden biri belirlenir, sonrasında, sure içerisinde herhangi bir konu tespit edilerek veya surenin ana konusunu ve hedefini oluşturan konular belirlenerek, önce surenin ve genel anlamda Kur'an'ın bütünlüğü çerçevesinde analizi yapılmalıdır. Başka bir ifadeyle, belirli bir konunun veya konuların ya da surenin özel ve genel hedeflerini dikkate alarak, bütün konularıyla birlikte, konular arasındaki tenasüb ve insicamı ve analizi yapılan surenin, önceki surelerle olan ilgi bağını / münasebet yönünü de gözeterek, bütüncül bir bakış açısıyla, Kur'an, sure - sure, baştan sona yorumlanmaya çalışılmalıdır.

Bu bağlamda, konulu tefsir yönteminin bu türüyle, belirli bir konunun, konulu tefsir yöntemine göre, Kur'an'ın bütün sureleri çerçevesinde araştırmasının yapılmasına yönelik ikinci türü arasında, konu benzerliği ve araştırma yöntemi açısından oldukça yakın bir bağın olduğunu belirtmek mümkündür. Aralarındaki tek fark ise, konu - konulu tefsir yönteminde, analizi yapılan konu, Kur'an bütünlüğü bağlamında, yani, Kur'an'ın bütün sureleri çerçevesinde incelenirken, sure - konulu tefsirde ise, araştırma dairesi daraltılarak, ele alınan konu sadece belirli bir sure çerçevesinde¹⁷ analiz edilir. Özet bir ifadeyle aralarında, umum - husus veya parça bütün ilişkisi vardır.

Kur'an bütünlüğü içerisinde surelere yönelik sure - konulu tefsir çeşidini de kendi arasında iki alt başlığa ayırmak mümkündür:

a.Suredeki bir konunun tefsiri: Kur'an'daki herhangi bir surenin ana hedefi olan bir konu tespit edilerek, tefsiri yapılan surenin bütünlüğü çerçevesinde ilgili ana konu, konulu tefsir yöntemi ilkelerine göre yorumlanmaya çalışılır. Böylesi bir yorum tarzında, Kur'an surelerinden bir surenin temel hedefi, ana konusu sure bütünlüğü içerisinde araştırılır ve bu hedef konu, konulu tefsir yöntemi ilkelerine göre yorumlanır. Sözelimi; *Nur suresi ışığında ifk hadisesi ve iftira suçu, Nur suresi ışığında adab-ı muaşeret ve toplum*

15) bk. Müslim, s. 53; Güngör, s. 25-28; Kırca, s. 291-293; Güven, s. 142,144-145; Aydın, Davut, *Tefsir Çeşitleri ve Konulu Tefsir*, Işık Yay., İstanbul 2000, s. 124-127; Eren, Cüneyt, *Konulu Tefsir Metodu*, Nil Yay., İstanbul 2000, s. 84-89; Hanefi, s. 164-165;

16) Müslim, s. 54; Aydın, s. 89; Güven, s. 145, 147.

17) Müslim, s. 54; Aydın, s. 89; Güven, s. 145.

hayatı, Nisa suresi ışığında kadın, Ahzab suresine göre evlat edinme, Mü'minun suresi bağlamında mü'minlerin özellikleri, Lokman suresinde ahlaki öğütler, Münafikun suresi çerçevesinde nifak ve münafıklar, Tekvir suresi bağlamında kıyamet ve ahiret, En'am suresi ışığında uluhiyyet, Kehf suresi bağlamında ashab-ı kehf, Nisa suresi'nde aile ve aile düzeni, En'am suresi çerçevesinde risalet¹⁸ ve benzeri araştırmaları, Kur'an bütünlüğü içinde sure - konulu tefsir çerçevesinde değerlendirmek mümkündür.

b.Suredeki bütün konuların tefsiri: Kur'an'daki herhangi bir surenin ana hedefleri olan konular, sure bütünlüğü çerçevesinde tespit edilip, tefsiri yapılan surenin özel ve genel hedefleri belirlenerek ilgili bütün konular, konulu tefsir ilkeleri çerçevesinde yorumlanmaya çalışılır. Başka bir ifadeyle, surede yer alan konular, tespit edilen sure içerisinde aralarındaki münasebet yönü de dikkate alınarak tefsir edilir. Böylesi bir yorum tarzında, Kur'an surelerinden bir surenin temel hedefleri, ana konuları sure bütünlüğü içerisinde araştırılır ve bu hedef konular, konulu tefsir yöntemi ilkelerine göre yorumlanır. Sözgelimi; *Kur'an'daki surelerin hedefleri, Ra'd suresinin tefsiri, Yusuf suresinde konu bütünlüğü, Kehf suresinin çeşitli yönlerden tefsiri, En'am suresinde uluhiyyet ve risalet*¹⁹ ve benzeri konuları, Kur'an bütünlüğü içinde sure - konulu tefsir çerçevesinde değerlendirmek mümkündür.

Kur'an surelerine yönelik yapılan sure - konulu tefsir, bir sureyle sınırlandırılacak bir çalışmayı kapsadığı gibi, birden çok sureyi karşılaştırmalı bir tarzda kapsayan bir yorumlama tarzını da içerir. Suredeki bir konunun veya tüm konuların yorumlanmasına yönelik sure - konulu tefsirde, genel anlamda konulu tefsirde takip edilmesi gereken metodik ilkeler dikkate alınmakla birlikte, konulu tefsir yöntemine ek olarak, sure - konulu tefsirde sureye genel bir giriş yapılmalıdır.

Öncelikle bu girişte, yorumlanacak surenin bütüncül bir bakış açısıyla genel hedef(ler)i belirlenmeli ve sure ile ilgili açıklayıcı genel bilgilere yer verilmelidir. Sözgelimi, surenin Mekki veya Medeni olduğu belirtilmeli ve suredeki ayetlerin veya genel anlamda surenin kronolojik nüzul süreci, iniş sebep(ler)i açıklanmalıdır. Sonrasında sure, konuları açısından bölümlere ve alt başlıklara ayrılmalı, birden çok konuyu içeren surelerde, konular arasındaki tenasüb ve insicam ortaya konularak yorumlanmalıdır.

Bu ayet grupları ve bölümler, parça - bütün ilişkisi kurularak, öncelikle kendi bütünlükleri içerisinde anlaşılmalıdır²⁰. Başka bir ifadeyle, surenin diğer bölümleri ile de bağlantı kurularak, suredeki konu bütünlüğüne vurguda bulunulmalıdır. Böyle bir yöntem sürecinin takip edilmesiyle, yorumu yapılan surenin, Kur'an bütünlüğü içerisindeki konu birliği ortaya çıkarılmış olacaktır.

Konulu tefsir çalışmalarındaki araştırma yöntemi, edebi tefsir ekolündeki yöntemle benzetilmektedir. Aradaki benzerlik sebebiyle, konulu tefsir yöntemini, edebi tefsir yöntemi-

18) Müslim, s. 55; Aydı, s. 94; Güven, s. 146.

19) Aydı, s. 94; Güven, s. 149-150.

20) Müslim, s. 54-55; Aydı, s. 89-91, 105-111; Güven, s. 147-149, 169-174.

minin bir uzantısı olarak değerlendirip, iki ekolü bire indirgeyerek aynı kategoride değerlendirenler de²¹ olmuştur. Zira edebi tefsir ekolünü benimseyenler, yapılacak tefsirin, konularına göre yapılması gerektiğine ve böyle bir yöntemin daha doğru sonuçlara ulaştıracağına²² vurguda bulunmuşlardır.

Genel olarak tefsirler, müfessirlerin kullandıkları materyal ve benimsedikleri yöntem açısından, sınıflandırmaya tabi tutulmuştur. Tefsirler, kullanılan malzeme itibariyle, rivayet ve dirayet²³ şeklinde iki kısma ayrılır. Takip edilen yöntem açısından da, tahlili, icmali, karşılaştırmalı ve konulu tefsir²⁴ olmak üzere dört kısma ayrılır. Konulu tefsirin, tüm tefsir çeşit ve yöntemlerinin birikimiyle, son dönem Kur'an yorumunda meydana gelmiş olan açılımlı ve dinamik bir yorum yöntemi olması sebebiyle, tahlili, icmali ve karşılaştırmalı²⁵ tefsir yöntemlerinden de istifade etmesi bir gerekliliktir.

Konulu tefsir yöntemi dışındaki diğer yöntemler, Kur'an'ı baştan sona ayet ayet yorumlamaya ve tahlil etmeye yönelik geleneksel tefsir yöntemleridir. Başka bir ifadeyle, konulu tefsir yönteminde araştırılan konu, diğer tefsir yöntemlerinde ise, ayetlerin Kur'an'daki yeri ve ortamı²⁶ odak noktayı teşkil eder. Bu çerçevede, konulu tefsiri *konu bağlamlı* (*/ mevdui*), diğer tefsir çeşitlerini de *yer bağlamlı* (*/ mevdii*)²⁷ yorum yöntemleri olarak değerlendirmek mümkündür.

Konulu tefsir yönteminde, nass - olgu ilişkisi bağlamında olguya ağırlıklı bir önem atfedilip, olgudan hareketle²⁸ nass anlamlandırılmaya çalışılır. Diğer tefsir yöntemlerinde ise, bu ilişkinin ağırlıklı boyutunu nass oluşturmakta ve nass -merkezli bir yorum ağırlık kazanmaktadır.

Konulu tefsir yönteminin, tefsir metodolojisi açısından büyük katkıları olmakla birlikte, çeşitli zaaf noktalarını da içerdiğini göz ardı etmemek gerekmektedir. Başka bir ifadeyle, konulu tefsire çeşitli açılardan eleştiriler yöneltmek mümkündür.

Öncelikle, konulu tefsir yöntemine, genelde modernist yaklaşımlardan önemli ölçüde etkilenmiş²⁹ bir yapıya sahip olduğu, bu nedenle de modernizmin bir uzantısı niteli-

21) bk. Şimşek, s. 137,140; Özsoy, Ömer - Güler, İlhami, *Konularına Göre Kur'an*, Fecr Yay., Ankara 2001, s. XIX-XX.

22) Bk. Huli, s. 70,74-75,76 vd., 84-90; Aişe Abdurrahman, *et-Tefsiru'l-Beyani*, I, 14-15; a.mlf., *el-l'cazu'l-Beyani*, s. 11; Hicazi, s. 403; Şimşek, s. 137; Özsoy - Güler, s. XXIV; Jansen, s. 123,125,127 vd.

23) Bk. Zehebi, Muhammed Huseyn, *et-Tefsir ve'l-Mufessirun*, Daru'l-Kalem, Beyrut ts., I, 145 vd.; Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, s. 228 vd.

24) Halidi, s. 13-14; Şimşek, s. 131; Aydüz, s. 31 vd.

25) Aydüz, s. 123; Güven, s. 185-186.

26) Sadr, Muhammed Bakır, *Kur'an Okulu*, çev. Mehmet Yolcu, Bir Yay., Ankara 1997, s. 16.

27) Sadr, s. 13; Seyyid Mursi, *Menahicu'l-Tefsir Beyne'l-Kadim ve'l-Hadis'den naklen*, Güven, a.e., s. 179.

28) Hanefi, s. 158; Sadr, s. 24-25.

29) bk. Hanefi, s. 166; Şimşek, s. 154.

ğinde olduğu, modern dönemdeki çeşitli sosyo - kültürel şartların sonucu ortaya çıkmış bir tefsir yöntemi olarak nitelendirilebileceği yönünde eleştiriler yöneltmiştir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus, konulu tefsir yönteminin modernist yaklaşımlardan etkilenmiş olabileceğini ifade etmekle birlikte, analiz edilen konunun içerik ve anlam açıklığının, tarihsel bir varlık olan yorumcunun yaşadığı dönem ve sosyal çevrenin³⁰ etkisi altında şekillenmiş olduğudur. Zira Kur'an, her dönemde anlaşılmaya ve yorumlanmaya açık bir dini metindir. Bu durum, aynı zamanda Kur'an'ın evrenselliğinin de garantörü niteliğindedir. Burada yöntemden çok, içerik sorunundan³¹ söz edilebilir. İçeriği de dolduracak olan ise, her dönemde Kur'an'ı yorumlayan ve Kur'an'la yaşanan hayat arasındaki bağı kurmaya çalışan, yorumcunun bizzat kendisidir³².

Konulu tefsir yöntemine yöneltilen bir diğer eleştiri ise; değişik surelerde geçen farklı konuları; buldukları sure, içerisinde yer aldıkları ayet grubu, Kur'an'ın metinsel bütünlüğü ve tarihsel bağlamı içerisindeki anlam(lar)ı, ait olduğu Kur'ani genel ve özel siyapta doğru bir tarzda tespit edememe, dolayısıyla, siyakından koparıp, kavram ve konu ile ilgili ayet(ler)e, kastedilmiş anlam(lar)dan çok daha farklı anlam(lar) yükleme ihtimalinin bulunduğu yönündedir.

Konulu tefsir yöntemine göre yapılan Kur'an araştırmalarında sözü edilen bu eksiklikten kurtulabilmek; kavram ve konu ile ilgili ayetlerin bütünüyle bir araya getirilmemesinden sonra, doğru anlama ulaşabilmek amacıyla, sibak ve siyakları çerçevesinde³³ ve Kur'an'ın temel ilkeleri ve bütünlüğü bağlamında yeniden incelenmesiyle olur.

Ancak, konulu tefsir yöntemine göre Kur'an'ın herhangi bir kavram ya da konusunu araştıran yorumcu, Kur'ani genel ve özel siyaktan kopmadan konuları analiz etmenin yanında, ulaştığı sonuçları, anlam ve yorumları, Kur'an bütünlüğü içerisinde teste tabi tutmalı ve bunların yegane gerçek olduğu iddiasında bulunmamalıdır. Aynı kavram ve konunun, farklı bağlamlarda ve değişik yorumcular tarafından analiz edildiğinde, farklı anlam, yorum ve sonuçlara ulaşılabilmesi ihtimalinin³⁴ varlığını daima göz önünde bulundurmalıdır.

Konulu tefsir yönteminin yaygınlaşması sonucu belirli kavram ve konuların ağırlıklı olarak çalışılması, diğer kavram ve konuların ihmal edilmesi endişesini beraberinde getirmektedir. Bu durum, Kur'an'ın insanlığa vermek istediği dünya görüşünün bütünüyle ortaya çıkarılmasına engel teşkil edebilme ihtimalini barındırmaktadır. Zira, belli konuların ağırlıklı olarak çalışılması ve bu konuların ön plana çıkarılması, bütünlüğün göz ardı edilmesini ve bir parçalanmışlığın³⁵ yaşanmasını beraberinde getirecektir.

30) Hanefi, s. 166.

31) Şimşek, s.154; Güven, s. 187-188.

32) Hanefi, s. 166.

33) Fazlur Rahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, s. 21-22; Şimşek, s. 153; Albayrak, *Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine*, s. 46; Ünver, s. 110; Güven, s. 188-189.

34) Hanefi, s. 166; Güven, s.188-189.

35) Şimşek, s. 153-154.

Değerlendirme ve Sonuç

Kur'an'ın nazil olduğu dönem ve sonrasındaki süreçte geliştirilen ve Kur'an tefsiri-ne uygulanan yöntemlerin günümüzde Kur'an'ın anlaşılması ile ilgili mevcut sorunları çözüme kavuşturamamış olması, yeni yöntem arayışlarını gündeme getirmiştir. Problemin nedeni, önceki metotların eksiklikleri olduğu kadar, günümüzde teorik ve pratik düzeylerde sarfedilen çabaların, gelinen noktaya rağmen, hala yetersiz ve eksik oluşudur. Ancak sorunun önemi, teorik ve pratik alanda önemli ölçüde çaba gösterilmesini gerektirmektedir³⁶. İslam dünyasında, bu konuda yöntem arayışları çerçevesinde yeni çalışmaların yapılıyor olması, sorunun üstesinden gelme adına entelektüel ve akademik bir birikimin oluştuğunun önemli bir göstergesidir. Bu bağlamda, son zamanlarda konulu tefsir yöntemine giderek artan bir ilginin var olduğu ve yorum temayüllerinin bu yöne doğru bir seyir takip ettiği dikkat çekmektedir.

Sosyal bilimler alanındaki gelişmelere paralel olarak, ilahi kelamın yorum sürecinde önemli gelişmeler olmuş, özellikle çağdaş dilbilim ve anlambilim araştırmalarının da katkısıyla değişik yorum teknikleri gündeme gelmiştir³⁷. Kur'an ile gerçek hayat arasında bir bağlantı kurmaya yönelik olan bu yorum çabası, günümüzde Kur'ani konu, kavram ve sure tefsiri olarak çağdaş tefsir araştırmaları içerisinde yerini almıştır. Bu tür tefsir yaklaşımı, çağdaş tefsir örneği³⁸ olarak değerlendirilebilir.

Konulu tefsir metodunun Kur'an tefsir metodolojisine sağlayacağı önemli açılım ve boyutlardan biri, Kur'an'a, ilgili kelime ve ifadeye, kavram ve konuya daha bütüncül ve kuşatıcı bir bakış açısıyla yaklaşmayı hedef edinmesidir. Zira konulu tefsir yöntemine göre herhangi bir Kur'ani kavram ya da konuyu yorumlayabilmek için ilgili disiplinlerden de istifade ederek, söz konusu kavram ya da konuyla ilgili bütün Kur'an ayetlerini, yakın anlamlı kavram ve ifadeleri Kur'an bütünlüğü içerisinde incelemek gerekmektedir.

Bu yönüyle konulu tefsir metodu, anlam ve yorumu araştırılan ilgili Kur'ani kavram veya konunun, geleneksel tefsir metodolojisine oranla daha etraflı ve geniş bir şekilde ortaya konulmasına önemli ölçüde katkı sağlayacaktır. Çünkü geleneksel tefsir metodolojisiyle kaleme alınan tefsirlerde, çoğu zaman kavram ve konular derinliğine analiz edilmemekte, ilgili kavram ya da konu, konulu tefsir yönteminde olduğu kadar detaylı ve geniş bir şekilde yorumlanamamaktadır. Geniş açıklamalara yer verildiği durumlarda ise, ayetle konu arasındaki mesafe bazı durumlarda açılmakta, kimi kez sözü fazla uzatmakla, yer yer tekrara düşmekle, bütüncül yaklaşımı yakalayamayarak, parçacı bir bakış açısıyla³⁹ ilgili kavram ya da konu ele alınmaktadır.

36) Fazlur Rahman, "Kur'an'ı Yorumlama", s. 100; Paçacı, s. 85.

37) Özsoy, Ömer, *Sünnetullah*, Fecr Yay., Ankara 1994, s. 27.

38) Albayrak, *Tefsir Usulü*, s. 118.

39) Sadr, s. 16; Güngör, s. 18-19; Albayrak, *Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine*, s. 56 vd.

Bu bağlamda, konulu tefsir yönteminde takip edilmesi gereken metodik ilkeleri; konunun seçilmesi, sınırlarının belirlenmesi, kapsayıcı bir başlığın konulması, ilgili ayetlerin tümevarım yöntemiyle bir araya getirilmesi, ayetlerin tarihi bağlamlarına ve kronolojik nüzul sırasına göre düzenlenmesi, kavramların etimolojik ve semantik analizlerinin yapılması, kavramların Kur'an'daki kullanımlarının ve semantik alanlarının tespit edilmesi, ayetler arası münasebetlerin ortaya konulması, ilgili ayetlerin, yardımcı disiplinler aracılığıyla yorumlanması ve Kur'an'ın ilgili kavram, konu veya sure ile vermek istediği dünya görüşünün / kainat tasavvurunun, İslam tefsir geleneğinin kapsamlı birikiminden ve bilimsel araştırma yöntemlerinin verilerinden de faydalanarak ortaya konulması⁴⁰ şeklinde belirlemek mümkündür.

Son tahlilde, araştırmacı, ilgili ayetlerin sibak - siyakını / bağlamını da dikkate alarak, ilgili yan disiplinlerden ve çağdaş bilimlerin verilerinden de istifade etmelidir. İnsanların yaşadığı realite ve problemlerle bağlantısını kurarak⁴¹, Kur'an - hayat / vahiy - olgu bütünlüğünü esas almalı, onlara yönelik Kur'ani çözüm önerilerini / dünya görüşünü analiz etmeye çalışmalıdır.

Konulu tefsiri, bir yorum yöntemi olması sebebiyle, İslam tefsir geleneğindeki diğer tefsir yöntemlerinden tümüyle soyutlayıp açıklamak mümkün değildir. Zira tüm tefsir çeşitleri, birbiriyle iç içe olup, biri diğerini desteklemektedir. Bu nedenle yorumcu, tefsir yöntemlerinden hiçbirini göz ardı etmemeli⁴² ve parçacı yaklaşımlardan uzak, bütüncül bir bakış açısıyla⁴³ yorum etkinliğini gerçekleştirmelidir.

Günümüzde Kur'an yorumlanırken, sadece gramatikal, literal düzeyde kelime, ifade ve cümle bazındaki lengüistik ve etimolojik tahlillerle yetinilmemelidir Bunların ötesinde, Kur'an'ın insanlığa vermek istediği dünya görüşü bir bütün olarak ele alınmalı ve Kur'an'ın insana, hayata ve genel olarak evrene bakışı, konu, kavram ve sure tefsiri yapılarak daha açık ve anlaşılır bir biçimde ortaya konulmalıdır. Bu bağlamda, Kur'an'ın evrensel mesajını günümüz insanının idrakine sunmada konulu tefsir yönteminin büyük bir açılım ve katkı sağlayacak potansiyele sahip olduğunu ifade etmek mümkündür.

Kur'ani kavram ve konu tefsirinin bir ekip tarafından gerçekleştirilmesi ve bu proje için bir uzman heyet oluşturulması uygun olacaktır. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın "Konulu Kur'an-ı Kerim Tefsiri" projesinin bu yönde atılmış olumlu bir adım, bir başlangıç olduğunu belirtebiliriz.

Bu ve benzeri projelerin, Kur'an'ın daha doğru ve sağlıklı bir şekilde anlaşılması ve yorumlanması sürecine bir dinamizm sağlaması ümidiyle...

40) Bk. Hicazi, s. 31; Zahrani, s. 15-18; Müslim, s. 59-62; Güngör, s. 20-24; Şimşek, s. 140; Dumlu, s. 73-74,80-89; Aydüz, s. 94-104; Güven, s. 153-169; Eren, s. 40-45; Hanefi, s. 162-163.

41) bk. Müslim, s. 51-52; Şimşek, s. 140; Güngör, s. 20-24; Hanefi, s.161-164.

42) Aydüz, s. 122; Güven, s. 186; Hanefi, s. 158.

43) Sadr, s. 13,16; Albayrak, *Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine*, s. 50-51.